

Recenzija.

"Heda Gablere" interpretēta negaidīti

20.03.2024. | 📰 Latvijas Avīze | 👤 Armands Kalniņš |

Režisora Edmunda Freiberga 75 gadu jubilejas darbs – Henrika Ibsena lugas iestudējums "Heda Gablere. Atgriešanās" – tapis Nacionālajā teātrī. Izrādes nosaukumā ietvertais vārds "atgriešanās" saprotams daudzējādi.

Režisors atgriežas savās "darba mājās", atkal skatāmi vairāki aktieri, kuri dažādu iemeslu dēļ šo teātri bija pametuši (ne visi aizgājušie gan ir izlēmuši atkal būt kopā ar savu teātri). Turklāt arī lugas tēli atgriežas, kā to dara nesaskanīgais Tesmaņu – Gableru pāris šajā miegainajā, savulaik samērā provinciālajā Norvēģijas galvaspilsētā Kristiānijā (iestudējuma vide gan nav strikti piesaistīta lugas rakstīšanas laikam), kuras dzīvīgumu vistiešāk uzjundīt spēj skandāli. Pat tie, kuri nav pametuši pilsētu, vismaz atgriežas šajā dekonstruētajā, nolaistajā villā, ap kuru nedzirdami, bet saredzami brāžas bargi vēji. Jaunās ģimenes – Hedas un Jorgena – viesu atgriešanās motīvi atšķiras, dažu rosina cēlāki nodomi, citu – savtīgas intereses. Kas viņus piesaista šim pretrunu pilnajam namam? Gaišas atmiņas, cerības labot savulaik sagandēto, vēlme neveiksmes pārkalst panākumos? Es piekrītu klišejski banalizētajam izteikumam, ka nevajadzētu atgriezties tur, kur esi bijis laimīgs. Būtiskāk – kāpēc atkal būt "pagātnē", kura jau ir citāda?

Vienā rakstā uzskaitīt plašo, ilgo un nozīmīgo ibseniādi Latvijas teātros nav iespējams, tāpēc pieminēšu tikai dažus zīmīgus "Hedas Gableres" iestudējumus. Lai gan tādi ir bijuši vairāki, visspēcīgāko iespaidu manī radīja levas Puķes daudzveidīgā Heda Valmieras teātrī (2005) asajā, pat nežēlīgajā Oļģerta Krodera inscenējumā. Atšķirīgs, ārēji maigāks bija Sandras Kļaviņas tēls savdabīgajā "Hedā", kuru bija iestudējuši režisori Elmārs Senkovs un Jurijs Djakonovs Andrejsalas angārā, izrādei īpaši veidotā triju stāvu būvē (norises vērojām pa maziem lodziņiem, it kā slepus), akcentējot principiālas, nesamierināmas cīnītājas iezīmes.

Hedas lomu var veidot ļoti atšķirīgi. Viņa var būt izcila personība, varone, kurai lugas tapšanas laika Norvēģijas pieticīgā vide ir nepieņemama. Droši vien zināms ir Gistava Flobēra slavenais izteikums "Bovarī kundze esmu es pats", raksturojot viņa nozīmīgo romānu. Līdzīgi, iespējams, Heda daļēji varētu būt Ibsens. Dramaturga ģimene, lai gan pārtikusi, tomēr nebija dižciltīga vai "no ģenerāļiem". Zināma ir autora kritiskā nostāja pret savu dzimteni. Dažkārt uzsver tēla neirotismu un šķietami ne visai loģisku tieksmi pakļaut vīriešus par katru cenu, pat ja pašai jāzaudē. Un kāpēc pārticīgas dzīves vēlme zaudē iznīcināšanas dzinuļiem? Hedas raksturā var izcelt postītājas iezīmes, uzskatāmi izpaužoties konfliktam starp pārmērīgām ambīcijām un faktiskajām spējām, ko pastiprina neapmierinošais stāvoklis viņas kritiski vērtētajā sabiedrībā.

Luga ir nedaudz negaidīti interpretēta. Hedu vērtējot kritiski, parasti krietna ironijas deva veltīta sabiedrībai. Šoreiz iestudēta komēdija (Čehova nozīmīgo lugu žanra izpratnē), protams, ar dramatiskiem un traģiskiem notikumiem. Katram tēlam ir savs "slavas mirklis", kurā izpausmes ir komiskas. Tomēr grūti būtu iedomāties, ka Edmunds Freibergs rosinātu kādu no tēliem asi izsmiet. Viņam raksturīgais humors ir maigāks, saprotošāks.

Tēli kopumā ir daudzpusīgi, "pilnasinīgi", saprotami arī viņu nepievilcīgākajās izpausmēs.

Lāsmas Kugrēnas Julles dzīvē ir maz notikumu, viņas dzīves jēga – rūpes par citiem, varbūt nevajadzīgas, smieklīgas, taču – ko gan citu viņa varētu darīt?

Daigas Kažociņas Tea ir bezcerīgi nelaimīga laulībā, dzīve nav izdevusies, kaut viņa ir centusies. Un ko viņai darīt? Beigt dzīvot? Vai drīkst izsmiet viņas mēģinājumus būt noderīgai? Turklāt viņas stāstītais pamudina Hedu rīkoties.

Ivara Pugas Braks (parasti – jaunākais tēls) šajā iestudējumā tikai vēlas dzīvot labāk, savā izpratnē izsmalcinātāk, lai "visiem būtu labi" kompromisos, tāpēc piedāvā racionālu darījumu vienīgajai cienījamai dāmai, kura ir viņa tuvumā. Viņam šķiet, ka Hedu tikai nedaudz jāpārlicina, ka citu iespēju nav. Tāpēc viņš ir neviltotā neizpratnē par traģisko iznākumu, jo patiešām – tā taču pieklājīgā sabiedrībā nedara.

Jorgens Tesmanis man vienmēr šķitīs lugas nesimpātiskākais tēls, nereti iedomīgumā, paštaisnumā graužoši mazisks. Ģirta Liuzinika izpildījumā viņš ir saprotamāks, čakls darbarūķis, kura pētnieciskā darba jēga ir šaura un izklausās apsmejama (labi, ka izrādē pētījuma temats nav aktualizēts, piemēram, ļaujot zinātniekam pievērsties "Wolt" un "Bolt" piegādes darbinieku pieredzes kultūrsocioloģiskajai analīzei). Visai ticami, ka ne tikai konkurenta nāves radīts satricinājums, bet arī intuitīva sapratne par sava līdzšinējā darba jēgu pavērš viņa dzīvi cerīgākā gultnē, tomēr upurējot Hedu.

Lugas pamatkonfliktu atbalstošie tēli cenšas atgriezties dzīvē, kādu viņi vēlētos, tāpēc izmanto jebkuru ilūziju salmiņu, lai noturētos "virs nejaukās dzīves bangojošajiem ūdeņiem". Šie cilvēki zina, kur un kāpēc atgriezties, varbūt tikai Brakam "viss vēl priekšā"?

Kāpēc Hedai, kuru tēlo Madara Zviedre, un Jēkaba Reiņa ārēji nesakoptajam, neiederīgajam Eilertam Lēvborgam atgriešanās nesanāk? Viņi nav raksturoti komiski, varbūt, neuzkrītoši tērpti, iezīmē šo tēlu dzīvesveida stereotipus. Šķiet, neremdināmā vaina ir viņu (ne-)šķiršanās stāstā. Dramatiskās attiecības ir nedaudz pieklusušas, bet pāridarījumi nav aizmirsti/piedoti. Vārds pa vārdam, soli pa solim, līdz atriebības liesma iedegas un pašdestrukcijas vilinājums uzvar, kaut ne cēli vai varonīgi.

Heda šķiet kritiskāk vērtēta. Vai viņas pārākums ir iedomāts, no priekšteču varenības saglabājusies galvenokārt ārējā forma? Vai Lēvborga veikums patiešām ir izcils jeb nedaudz labāks par pārējo pētījumiem? Varbūt abiem tēliem nevajadzēja atgriezties pilsētā/villā, jo viņi neapzinās savu lēmumu motīvus? Jo, kā vēsta "U2" dziesma: "I can't live with or without you" ("Es nevaru dzīvot ar vai bez tevis"), šādai dilemmai viņiem nav izdevies rast risinājumu. Negribētos gan domāt, ka izrādes vēstījums ir samierināšanās ar vienkāršu dzīvi, jo nozīmīgāki mērķi lemti neveiksmēm.

Apjomīga atgriešanās priecē, visiem mājās pārnākušajiem aktieriem ir bijušas nozīmīgas lomas. Piemēram, lai gan Jēkabs Reinis ir radījis būtiskas lomas seriālos un filmās, kolorīta loma viņam ir arī izklaides jomā ("Circenīša Ziemassvētki"), viņa talants noteikti ir nepieciešams teātrī.

Sprīdītis taču atgriezās mājās, lai "dzīvotu ilgi un laimīgi". Jo zināja, kāpēc.